Fundusze Europejskie Infrastruktura i Środowisko | Rzeczpospolita Polska | SKANSEN NOVA | Unia Europejska Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

Joanna Hołda

TYPY ZAGRÓD MAŁOPOLSKICH W SĄDECKIM PARKU ETNOGRAFICZNYM

(polskie grupy etnograficzne)

MUZEUM OKRĘGOWE w Nowym Sączu
INSTYTUCJA KULTURY WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

MAŁOPOLSKA

Trochę historii

Sądecki Park Etnograficzny, którego **początki sięgają połowy lat 60. XX w**. i wiążą się z działalnością **dr Hanny Pieńkowskiej**, ówczesnego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie, od początku planowany był jako skansen regionalny. Przez 50 lat na obszarze blisko 21 ha zgromadzono tutaj **zabytki architektury wiejskiej z obszaru historycznej Sądecczyzny** – terenu obejmującego w przybliżeniu obecny powiat nowosądecki, wschodnią część powiatu limanowskiego, zachodnią gorlickiego i południowy skrawek powiatu brzeskiego, zamieszkałego przez kilka grup etnograficznych: rdzennie polskie – **Lachów Sądeckich, Górali Sądeckich i Pogórzan**, a także odmienne etnicznie – **Łemków** (górali rusińskich), **Żydów**, osiadłych **Cyganów Karpackich i Niemców Galicyjskich** (osadników z czasów kolonizacji józefińskiej). Na tak zróżnicowanym kulturowo obszarze wygląd wsi i zagród, sposoby wznoszenia budynków oraz wyposażania wnętrz były różne. Zależały od warunków naturalnych, tradycji, nakazów religijnych i urzędowych, przyniesionych wzorców, mody i zapożyczeń.

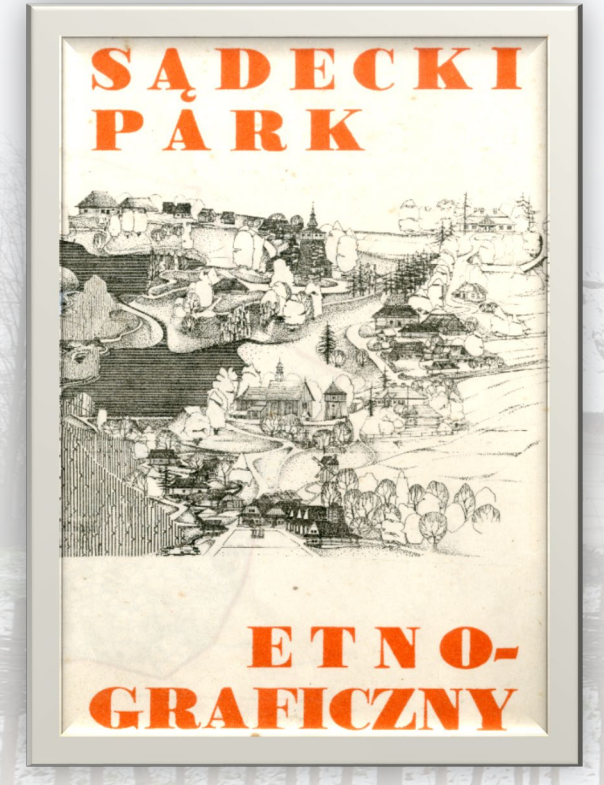

Il.1 i 1A Plan Sądeckiego Parku Etnograficznego z 1975 r., opracowany na podstawie szczegółowego planu zagospodarowania przestrzennego SPE z grudnia 1968 r., wyd. Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, Nowy Sącz 1975

[il. 1B] Otwarcie Sądeckiego Parku Etnograficznego, fot. Władysław Werner 1975 r., Archiwum MNS F2241

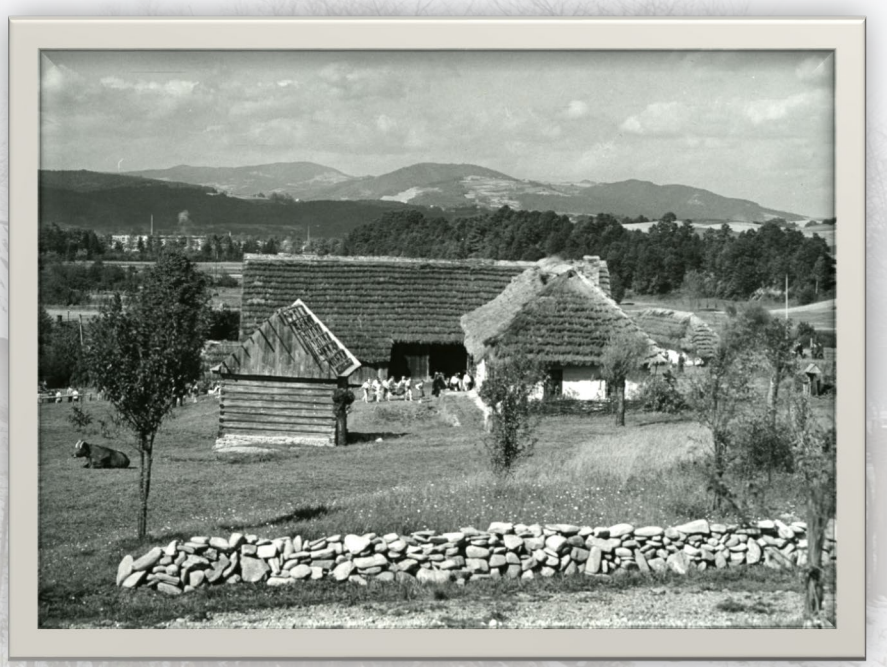

[il. 1C] Sądecki Park Etnograficzny, widok na sektor lachowski, fot. Władysław Werner 1975 r., Archiwum MNS F2264

Fundusze Europejskie
Infrastruktura i Środowisko
Rzeczpospolita Polska
SKANSEN NOWA
Unia Europejska
Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

Krótka charakterystyka stałej ekspozycji

MUZEUM OKRĘGOWE
w Nowym Sączu
INSTYTUCJA KULTURY WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO
MAŁOPOLSKA

Układ przestrzenny sądeckiego skansenu uwzględnia podział terenu ekspozycyjnego na cztery główne sektory prezentujące budownictwo Lachów, Pogórzan, Górali polskich i Łemków. Poza tym w centrum usytuowano **dwór szlachecki z zespołem gospodarczym**, w północnej części Parku został odtworzony fragment osady kolonistów józefińskich. Obiektami szczególnymi są **trzy zabytkowe świątynie**: cerkiew greckokatolicka z Czarnego w obrębie zabudowy łemkowskiej, kościół rzymskokatolicki z Łososiny Dolnej w sektorze lachowskim oraz kościół ewangelicki ze Stadeł przy zespole kolonistów niemieckich. Obraz dawnej wsi uzupełniają niewielka **osada cygańska**, usytuowana na obrzeżach sektora łemkowskiego i **dawna szkoła wiejska translokowana z Nowego Rybia**. Oddzielny zespół stanowią **obiekty wiejskiego przemysłu** napędzane siłą wody (młyn z mieszkaniem młynarza, folusz, dwa tartaki), posadowione w północnej części skansenu.

[Il.2] Sądecki Park Etnograficzny w 2008 r., fot. Piotr Droździk, Archiwum MNS.

Obecnie ekspozycja skansenu liczy 72 obiekty obejmujące budynki mieszkalne i gospodarcze, zabytki sakralne, obiekty wiejskiego przemysłu oraz małej architektury. Wyposażenie wnętrz to ponad 7000 eksponatów – muzealiów ruchomych oraz materiałów pomocniczych. **Zagrody, jedno i wielobudynkowe, tworzy 47 obiektów architektonicznych**, niemal wyłącznie autentycznych budynków, przeważnie drewnianych, rozebranych w terenie i translokowanych do skansenu. W skład sektora lachowskiego wchodzą trzy zagrody (dwie jednobudynkowe i jedna wielobudynkowa), w sektorach góralskim i pogórzańskim posadowiono po trzy zagrody (po dwie wielobudynkowe oraz po jednej jednobudynkowej), architektura mieszkalna Łemków jest reprezentowana przez cztery zagrody wielobudynkowe. Sektor kolonistów Józefińskich tworzą repliki trzech zagród wielobudynkowych, a osadę Cyganów Karpackich dwa obiekty mieszkalne (dodatkowo szopa i kuźnia).

[II.3] Zagroda kmieca z Gostwicy w sektorze Lachów Sądeckich, fot. Piotr Droździk 2015 r., Archiwum MNS

[II. 4] Chałupa biedniacka z Lipnicy Wielkiej w sektorze pogórzańskim, fot. Piotr Droździk 2015 r., Archiwum MNS

[II.5] Jednobudynkowa zagroda biedniacka z Kamienicy w sektorze góralskim, fot. Piotr Droździk 2019 r., Archiwum MNS

[II. 6] Chałupa biedniacka z Łabowej w sektorze łemkowskim, fot. Piotr Droździk 2008 r., Archiwum MNS

[Il.7] Ulica kolonistów niemieckich z otworzonymi zagrodami z Gołkowic Dolnych, fot. Piotr Droździk 2008 r., Archiwum MNS

[il. 8] Kher z Maszkowic, sektor Cyganów Karpackich, fot. Jacek Kurzej 2017 r.

[Il.9] Cerkiew z Czarnego w Sądeckim Parku Etnograficznym, fot. Piotr Droździk 2008, Archiwum MNS

[il. 10] Krzyż przydrożny z Kamionki Wielkiej, sektor Górali Sądeckich, Sądecki Park Etnograficzny, fot. Jacek Kurzej 2016 r.

Wszystkie budynki dobrano i posadowiono tak, by tworzyły podstawowe układy przestrzenne, pokazywały zróżnicowanie majątkowe, społeczne i czasowe wsi. Podwórza otoczono płotami zgodnymi z miejscową tradycją, zabudowę uzupełniono o ule, studnie i poidła. Odtworzono niską i wysoką zieleń przyzagrodową – ogródki kwiatowe i zielarskie, warzywniki, sady oraz pola uprawne, łąki kośne i pastwiska.

Szczegółowy plan zagospodarowania przestrzennego SPE zatwierdzono w grudniu 1968 r. We wrześniu 1975 r., kiedy ekspozycję udostępniono dla zwiedzających, w skansenie można było oglądać 26 obiektów. W kolejnych latach, głównie do 1997 r., stawiano zwykle od 1 do 4 obiektów rocznie. Zdarzało się, że od typowania obiektu w terenie do jego rozbiórki i ponownego montażu w Parku mijało kilka, a nawet kilkanaście lat.

Fundusze Europejskie Infrastruktura i Środowisko | Rzeczpospolita Polska | SKANSEN NOWA | Unia Europejska Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

Zagrody Lachów Sądeckich

MUZEUM OKRĘGOWE w Nowym Sączu
INSTYTUCJA KULTURY WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

MAŁOPOLSKA

Układ i architektura wsi Lachów Sądeckich, grupy przejściowej między góralami karpackimi a Krakowiakami, były bliższe grupom krakowskim. **Wsie miały najczęściej kształt zwartych ulicówek i wielodrożnic. Zagrody lachowskie, w zależności od zamożności właścicieli, składały się z jednego lub kilku budynków.** Najzamożniejsi obok domu (chałpy) stawiali oddzielne budynki gospodarcze: stajnię dla koni, stodołę, chlewik, wozownię, także spichlerz (sołek) i kamienną piwnicę. Budynki były ułożone luźno w czworobok, z obszernym podwórzem. Chałupę sytuowano zwykle przy drodze, w miarę możliwości z południową wystawą, stajnie równolegle do niej, stodołę, ze względów bezpieczeństwa pożarowego, odsuwano w głąb siedliska. Gospodarstwa średnio zamożne składały się z chałupy ze stajnią oraz, równoległej do niej, wolno stojącej stodoły z sąsiekiem. U najbiedniejszych wszystko mieściło się pod jednym dachem. **Budynki wznoszono z drewna w konstrukcji zrębowej.** Szpary między belkami utykano mchem i wylepiano gliną**. Chałupy, rzadziej budynki gospodarcze, bielono wapnem z domieszką ultramaryny (siwki).** Czasami na ścianach widocznych od strony drogi malowano białe kropy. **Dachy, starsze czterospadowe**, **od drugiej połowy XIX w. częściej dwuspadowe**, z ozdobnymi wiatrownicami w szczytach, kryto strzechą z żytniej słomy. Można ją było układać na gładko, ze słomy wiązanej w snopki, lub – wiążąc słomę w kicki – tak, by połać miała powierzchnię schodkowaną.

[Il.11] Bielony zrąb chałupy, Sądecki Park Etnograficzny, fot. Jacek Kurzeja 2008 r.

[il. 12] Dachy lachowskich chałup, zagroda z Gostwicy, Sądecki Park Etnograficzny, fot. Jacek Kurzeja 2020 r. oraz Piotr Droździk 2019 r., Archiwum MNS

Charakterystyczne dla regionu było całoroczne trzymanie krów w kuchni, także przez najbogatszych gospodarzy. Zwierząt łatwiej było doglądać, dodatkowo dogrzewały pomieszczenie. Przyzwyczajenie było tak duże, że jeszcze w latach 70 XX w. zdarzało się, że starsze gospodynie nie pozwalały wyprowadzić bydła z kuchni.

Inną archaiczną cechą lachowskich domów był brak kominów. Domy (chałpy) dymne były we wsiach Kotliny Sądeckiej powszechne jeszcze na początku XX w. Do gotowania, pieczenia i ogrzewania pomieszczeń służyły piece z kamienia i gliny, składające się z nalepy i postawionego na niej pieca chlebowego. Ogień rozpalano na nalepie, dym rozchodził się po kuchni i ulatywał na strych woźnicą, czyli otworem wyciętym w powale. Stopniowe zastępowanie dymnych pieców piecami z paleniskiem pod blachą i kapą odprowadzającą dym do komina zostało zapoczątkowane przez ustawodawstwo austriackie dotyczące bezpieczeństwa pożarowego.

W Sądeckim Parku Etnograficznym w skład sektora lachowskiego wchodzą trzy zespoły architektoniczne:

1. **Biedniacka chałupa z Podegrodzia**, postawiona przed 1846 r., reprezentuje reliktowy **typ chałup wąskofrontowych**, tj. z wejściem od szczytu. Składa się z trzech pomieszczeń w układzie amfiladowym: sieni, izby kuchennej (chałpy) z prymitywnym dymnym piecem bez trzonu do pieczenia chleba oraz izdebki, pełniącej funkcje sypialni i pomieszczenia reprezentacyjnego. W chałpie stanowisko dla krowy. Pod sienią piwniczka. Wyposażenie chałupy skromne. Lokalnym elementem, charakterystycznym dla wnętrz podegrodzkich z pocz. XX w., są ornamenty malowane na ścianach izdebki, powtarzające motywy z lachowskich strojów.

[Il.13] Chałupa z Podegrodzia, Sądecki Park Etnograficzny, fot. Jan Świderski 1971 r., Archiwum MNS F 936

[il. 14] Wąskofrontowa chałupa z Podegrodzia w Sądeckim Parku Etnograficznym, rzut sytuacyjny skala 1:1000, wyk. Zygmunt Lewczuk 1973 r., Archiwum Działu Architektury Ludowej MNS

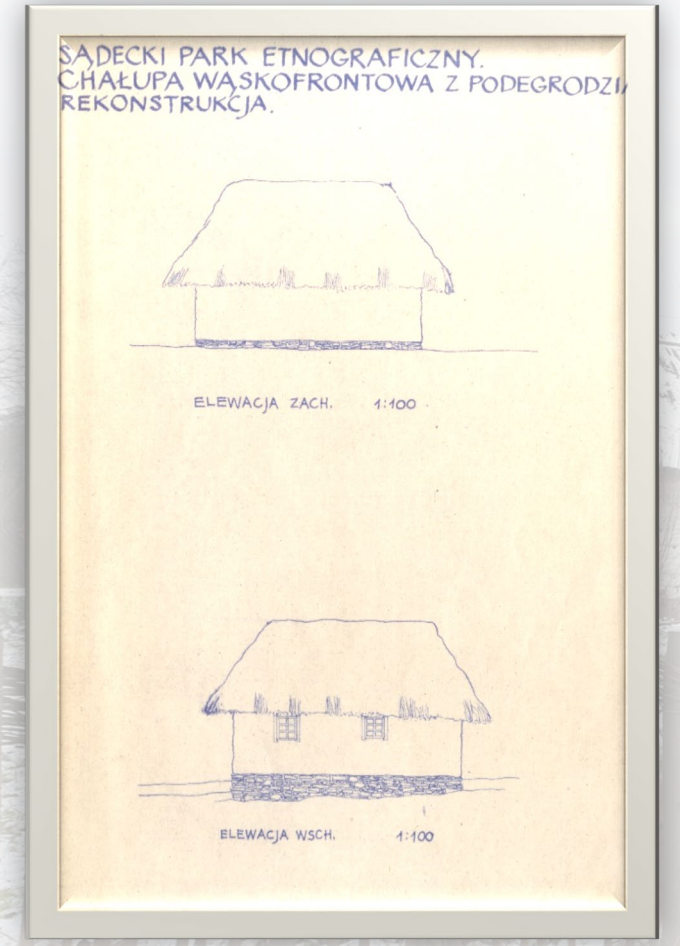

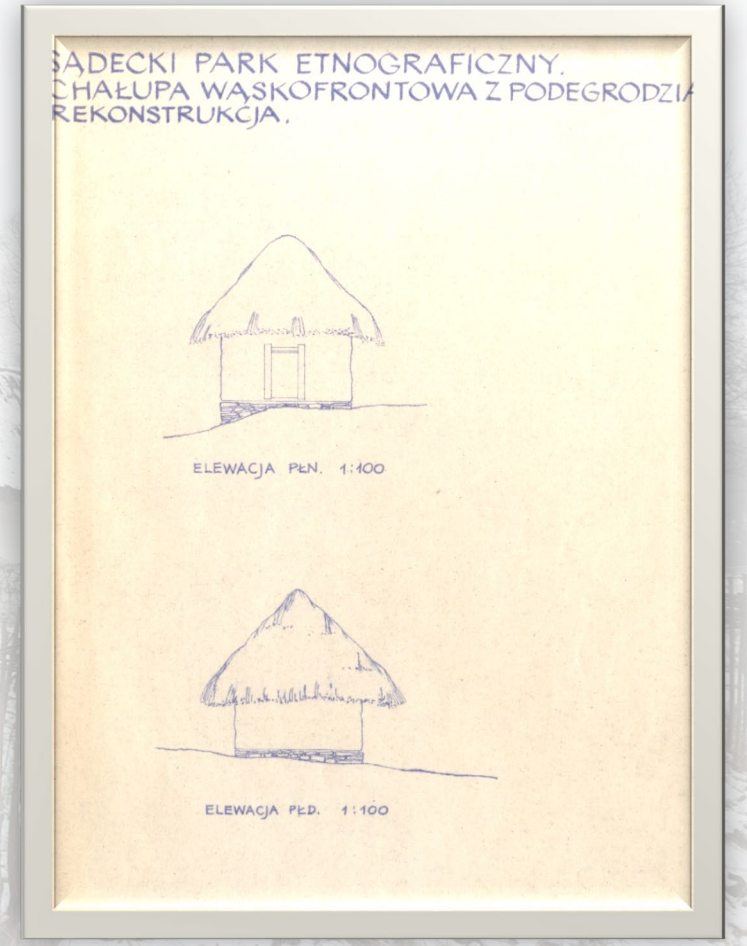

[Il.15a - 15b] Wąskofrontowa chałupa z Podegrodzia w Sądeckim Parku Etnograficznym, przekrój i elewacje, wyk. Zygmunt Lewczuk 1973 r., Archiwum Działu Architektury Ludowej MNS.

2. **Zamożna zagroda kmieca z Gostwicy**, II poł. XIX w., typowa dla najzamożniejszej warstwy mieszkańców wsi z centrum regionu Lachów Sądeckich. **Wielobudynkowa, z zabudowaniami ułożonymi w czworobok, okalającymi obszerne podwórze.**

[II.16] Chałupa z Gostwicy w Sądeckim Parku Etnograficznym, rzut sytuacyjny skala 1:1000, wyk. Zygmunt Lewczuk 1973 r., Archiwum Działu Architektury Ludowej MNS.

- chałupa (ok. 1850 r.), układ amfiladowy z czterema pomieszczeniami: centralnie usytuowana sień, po lewej mieszkalno-magazynowa zimna izba, po prawej kuchnia (chałpa) pierwotnie z dymnym piecem, z czasem zastąpionym paleniskiem pod blachą i obszernym piecem chlebowym z kapą wyprowadzającą dym do komina, dalej reprezentacyjna izdebka, służąca też jako sypialnia, oraz wydzielony z niej alkierz przeznaczony dla starych rodziców. Mimo zamożności gospodarstwa, w kuchni, pod oknami miejsce dla krów z długim dłubanym żłobem. W pobliżu podwieszane wyrko dla parobka. Wyposażenie wnętrza, szczególnie izdebki, bogate, z meblami stolarskiej roboty (w tym szafa na odzież). Układ mebli typowy – łózka po bokach, między nimi ława i stół.

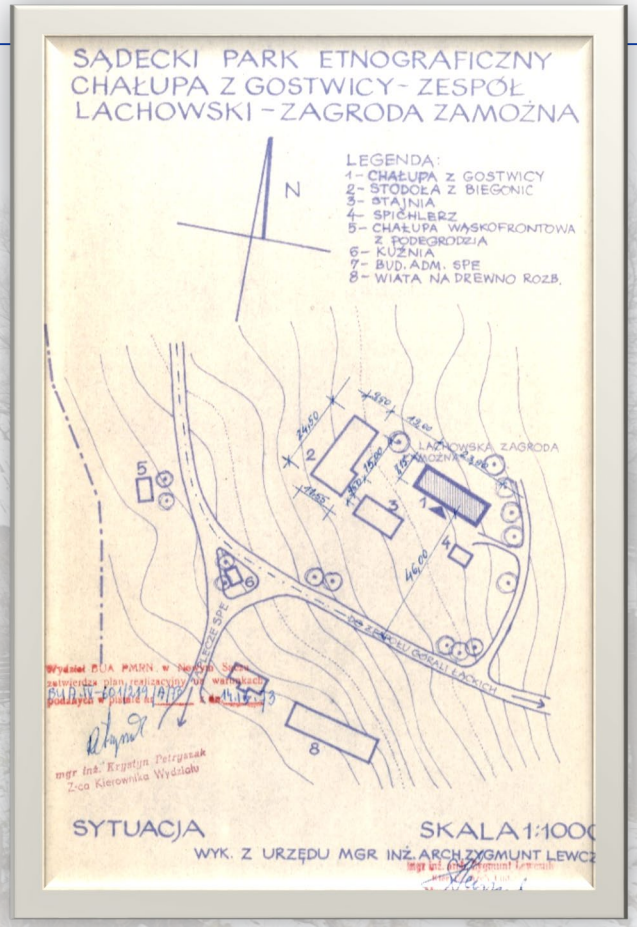

[il.17] Chałupa z Gostwicy w Sądeckim Parku Etnograficznym, rzut sytuacyjny skala 1:1000, wyk. Zygmunt Lewczuk 1973 r., Archiwum Działu Architektury Ludowej MNS

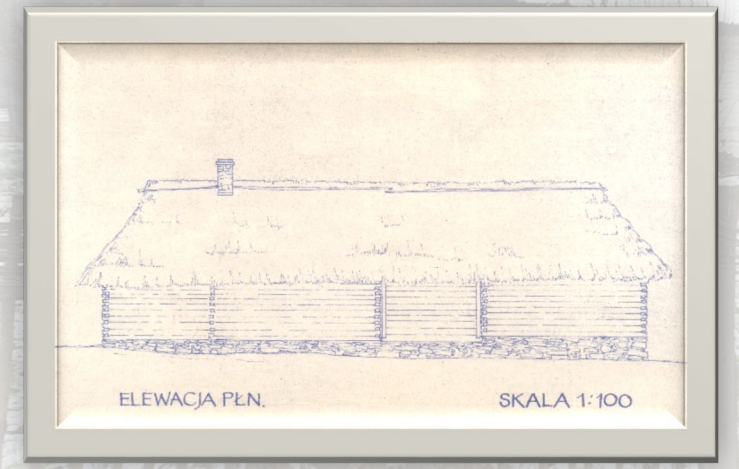

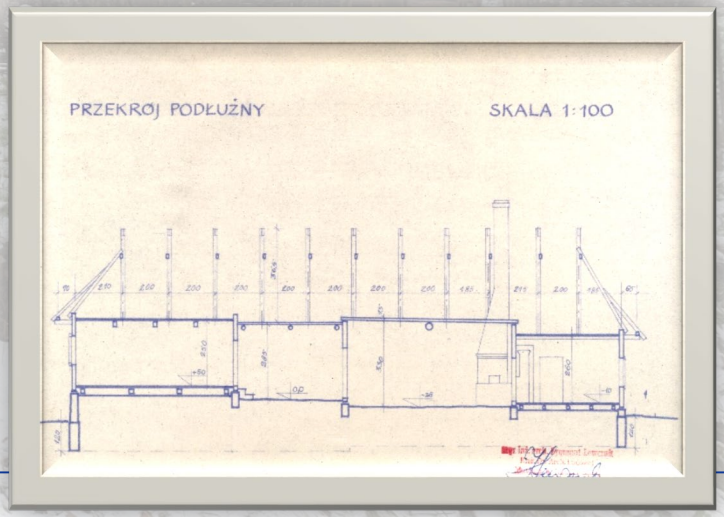

[il. 18a,b,c,d] Chałupa z Gostwicy w Sądeckim Parku Etnograficznym, elewacje i przekrój podłużny, wyk. Zygmunt Lewczuk 1973 r., Archiwum Działu Architektury Ludowej MNS

[il. 19] Więźba dachowa chałupy z Gostwicy, Sądecki Park Etnograficzny, fot. Antoni Kroh 1972 r., Archiwum MNS F 829

[il. 20] Chałupa z Gostwicy w Sądeckim Parku Etnograficznym, rzut poziomy, wyk. Zygmunt Lewczuk 1973 r., Archiwum Działu Architektury Ludowej MNS

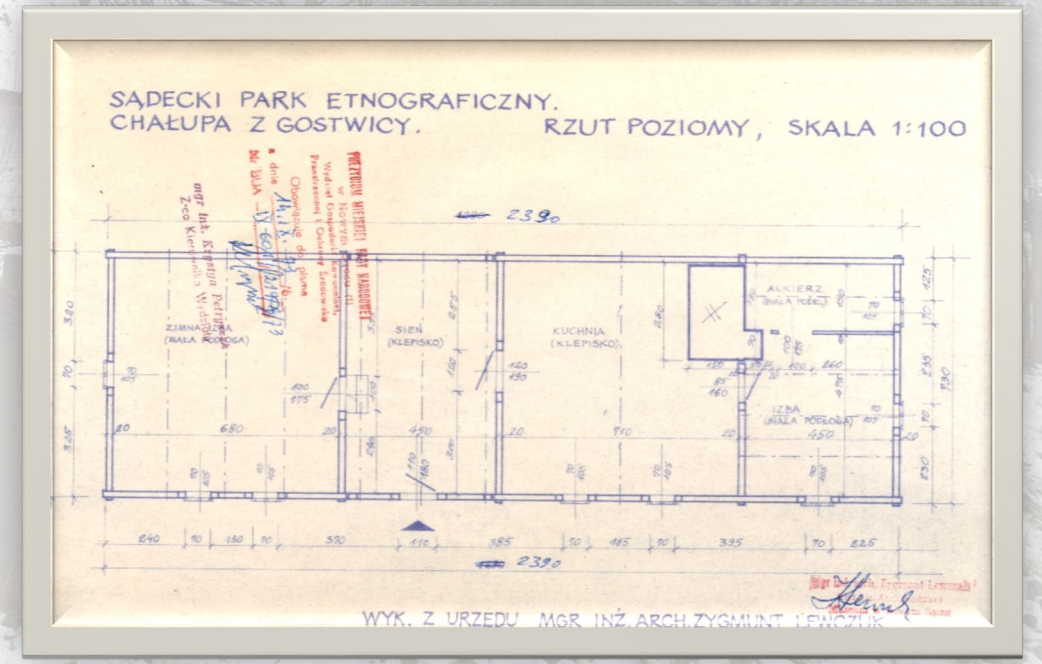

[il. 22] Izba w chałupie z Gostwicy, Sądecki Park Etnograficzny, fot. Piotr Droździk 2015 r., Archiwum MNS

[il. 23] Alkierz w chałupie z Gostwicy, Sądecki Park Etnograficzny, fot. Piotr Droździk 2008 r.

[il. 21a,b] Kuchnia w chałupie z Gostwicy, Sądecki Park Etnograficzny, fot. Piotr Droździk 2020 r., Archiwum MNS

- stodoła z Biegonic, I poł. XIX w., dwuzapolowa, z przelotowym boiskiem i dobudowaną plewnią (plownia)

- stajnia z Mokrej Wsi, II poł. XIX w. (połowa budynku to rekonstrukcja), mieści stajnię dla wołów (stajnia bydląca), sieczkarnię, stajnię dla koni (stajnia kójska), okół do przechowywania narzędzi rolniczych i wozu oraz poprzecznie usytuowane trzy chlewiki (chlywek). Stajnia połączona pod kątem prostym przejazdowym podokołemzwolno stojącym **chlewem z Gostwicy,** używanym później jako kurnik.

[il.24] Fragment zabudowań gospodarczych (chlewik z Gostwicy) w kmiecej zagrodzie z Gostwicy, Sądecki Park Etnograficzny, fot. Piotr Droździk 2015 r., Archiwum MNS

- **wozownia z Mokrej Wsi**, ok. 1890 r., jako oddzielny budynek charakterystyczna wyłącznie dla gospodarstw najmajętniejszych.
- **spichlerz (sołek) z Gostwicy**, 1861 r., na kamienne podmurówce, niebielony zrąb malowany w białe packi, na drzwiach magiczno-ochronny znak krzyża.

[il.25] Spichlerz z Gostwicy w kmiecej zagrodzie z Gostwicy, Sądecki Park Etnograficzny, fot. Piotr Droździk 2015 r., Archiwum MNS.

Biedniacka chałupa z Rogów, I poł. XIX w., wybudowana dla piekarza dworskiego. **Szerokofrontowa, trójwnętrzna** (sień, kuchnia, izdebka w układzie amfiladowym), od szczytu dobudowany zrębowy **chlewik** dostępny z sieni, od strony północnej, wzdłuż szczytu oraz części frontu dostawiona **zagata**, czyli szopa. W kuchni nietypowy piec dymny z piecem piekarskim usytuowanym pod nalepą. W izdebce urządzony warsztat wiejskiego szewca.

[il.26] Kurna chata z Rogów (stan in situ), fot. Alojzy Cabała 1968, Archiwum MNS F 1852.

[il.27] Kurna chata z Rogów translokowana do Sądeckiego Parku Etnograficznego, fot. Antoni Kroh 1972, Archiwum MNS F 764

[il. 29] Izba w chałupie z Rogów, Sądecki Park Etnograficzny, fot. Piotr Droździk 2009, Archiwum MNS.

[il. 30] Warsztat szewski urządzony w izbie w chałupie z Rogów, Sądecki Park Etnograficzny, fot. Piotr Droździk 2020, Archiwum MNS

[il. 28] Kurna chata z Rogów translokowana do Sądeckiego Parku Etnograficznego, fot. Piotr Droździk2012, Archiwum MNS.

Fundusze Europejskie Infrastruktura i Środowisko
Rzeczpospolita Polska
SKANSEN NOWA
Unia Europejska Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

Zagrody z Zachodniego Pogórza

MUZEUM OKRĘGOWE w Nowym Sączu
INSTYTUCJA KULTURY WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO
MAŁOPOLSKA

Wsie Pogórzan zachodnich miały najczęściej kształt **wydłużonych, luźnych łańcuchówek** – zabudowa ciągnęła się wzdłuż potoku i drogi, a role biegły wąskimi pasami, prostopadle do gospodarstw. **Przeważały zagrody dwubudynkowe**, złożone z chałupy ze stajnią oraz oddzielnie stojącej stodoły. W bogatszych gospodarstwach dodatkowo budowano **osobne spichlerze**, **piwnice murowane w stoku**, czasami **wolno stojące stajnie dla koni i wołów**. Budynki lokowano zwykle na planie luźnego prostokąta, ze stodołą odsuniętą na skraj siedliska. W mniej zamożnych rodzinach stawiano **zagrody jednobudynkowe, mieszczące pod wspólnym dachem program mieszkalny i gospodarczy**. Do budowy używano niemal wyłącznie drewna, głównie jodłowego lub świerkowego, zdarzały się kamienne podmurówki i piwnice. **Powszechnie stosowano konstrukcję wieńcową**, polegającą na układaniu belek zrębu jedna na drugiej i łączeniu ich w narożach na węgły, czyli zaciosy – na obłap, z wystającymi, nierównymi końcami belek, lub na rybi ogon. Wbudowując centralną sień lub dostawiając kolejne pomieszczenia stosowano także **konstrukcję słupową**. Szpary między belkami utykano mchem i wylepiano gliną, ściany zewnętrzne chałup, czasami tylko w części mieszkalnej, bielono wapnem z dodatkiem siwki. Zdarzało się, że surowe ściany szczytowe lub ich fragmenty, były malowane w białe kropy.

[il. 32] Krycie dachu, sektor pogórzański w Sądeckim Parku Etnograficznym, fot. Jacek Kurzeja 2008 r.

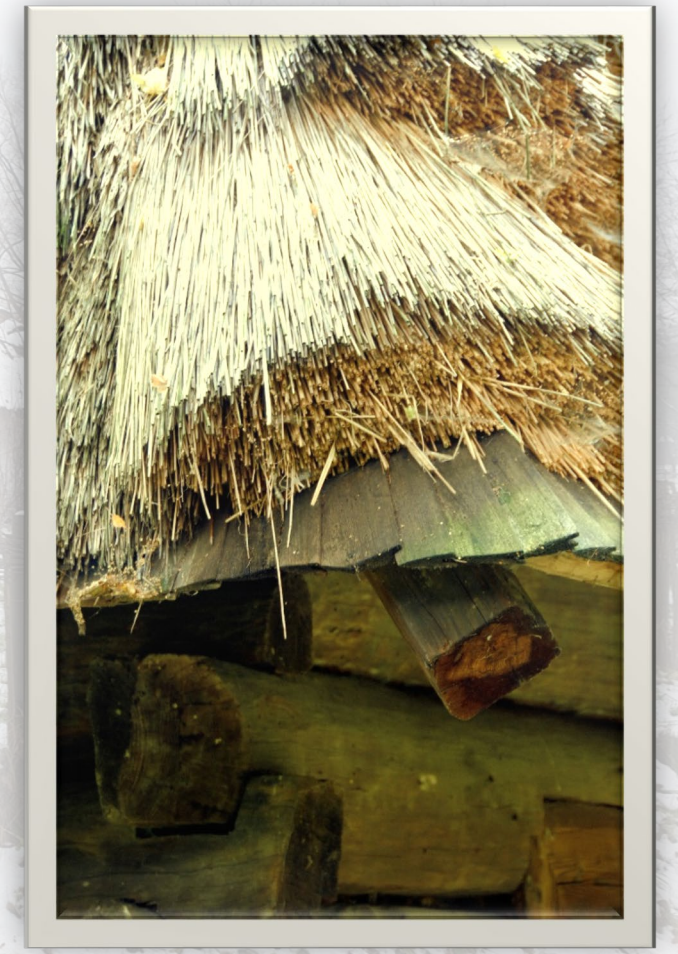

[il. 31] Zrąb chałupy, sektor pogórzański w Sądeckim Parku Etnograficznym, fot. Jacek Kurzeja 2008 r.

Dachy, o konstrukcji krokwiowej, w przeszłości były najczęściej czterospadowe, kryte niemal wyłącznie żytnią słomą, wiązaną w kłosiu bądź w knowiu, co tworzyło „schodkowaną” lub gładką połać. Czasami wzmacniano kalenice i dolne krawędzie dachu gontami. **W pierwszych dekadach XX w. upowszechniły się dachy dwuspadowe**, z odeskowanymi szczytami. **Najbiedniejsze domy składały się z jednej izby i sieni**, czasami z wydzielonym pomieszczeniem dla krowy. Na Pogórzu sądeckim, podobnie jak u Lachów, krowy trzymano przez cały rok w kurnych kuchniach (piekarniach). **Zamożniejsi gospodarze wznosili domy wielownętrzne**, gdzie obok kuchni, po drugiej stronie centralnej sieni znajdowała się stajnia dla koni i wołów lub komora pełniąca funkcję spichlerza, niekiedy oba te pomieszczenia lokowano obok siebie. Kmiecie za piekarnią dobudowywali w amfiladzie drugie pomieszczenie mieszkalne, zwykle nieco mniejsze, zwane izdebką, małą izbą lub alkierzem.

Obiekty sektora pogórzańskiego w SPE:

1. Chałupa biedniacka z Lipnicy Wielkiej, II poł. XIX w., typowa dla najuboższej warstwy mieszkańców wsi zachodniego Pogórza. Wnętrze składa się z izby mieszkalnej i małej sieni w wtórnie wydzielonym pomieszczeniem dla krowy. Od szczytu dobudowana szopa ze ściana wyplataną z chrustu. W chałupie zrekonstruowano prymitywny komin o archaicznej konstrukcji, tzw. **„komin z błota”**, zbudowany z żerdek wyplatanych powrósłami ze słomy i grubo wylepianych gliną, która w trakcie użytkowania wypalała się jak cegła. Chałupa urządzona jako mieszkanie wiejskiej zielarki, wyposażenie bardzo skromne.

[il. 33] Chałupa z Lipnicy Wielkiej w Sądeckim Parku Etnograficznym, rzut sytuacyjny skala 1:1000, wyk. Zygmunt Lewczuk 1973 r., Archiwum Działu Architektury Ludowej MNS

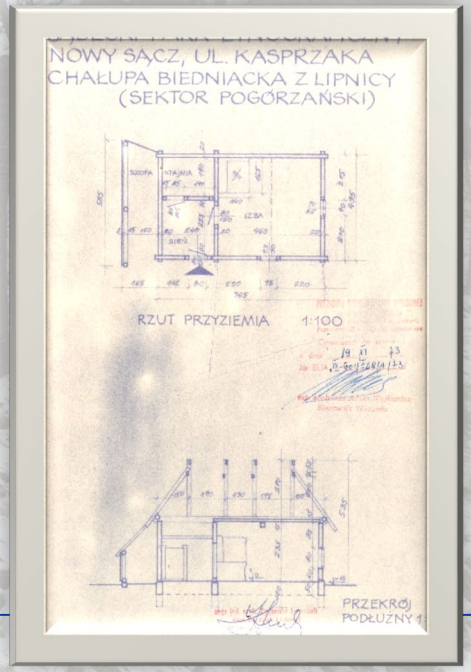

[il. 34] Chałupa z Lipnicy Wielkiej w Sądeckim Parku Etnograficznym, rzut przyziemi i przekrój sytuacyjny, wyk. Zygmunt Lewczuk 1973 r., Archiwum Działu Architektury Ludowej MNS

[il. 35 a,b] Chałupa z Lipnicy Wielkiej w Sądeckim Parku Etnograficznym, skrócona dokumentacja architektoniczna – elewacje, wyk. Zygmunt Lewczuk 1973 r., Archiwum Działu Architektury Ludowej MNS

[il. 37] Mieszkanie zielarki urządzone w chałupie z Lipnicy Wielkiej, Sądecki Park Etnograficzny, fot. Piotr Droździk 2020, Archiwum MNS

[il. 36 a,b] Chałupa z Lipnicy Wielkiej translokowana do Sądeckiego Parku Etnograficznego, fot. Piotr Droździk 2015, Archiwum MNS

2. **Średniozamożna zagroda z Niecwi, ok. 1840 r., dwubudynkowa**, składa się z chałupy ze stajnią pod jednym dachem oraz oddzielnej, dwuzapolowej stodoły ze spichlerzem. W chałupie po prawej stronie przelotowej sieni izba mieszkalna z obszernym dymnym piecem i stanowiskiem dla krów, bardzo ciemna, z dwoma maleńkimi oknami, wyposażona w proste meble i sprzęty. Lewa część budynku podzielona poprzecznie – jedno pomieszczenie to stajnia na woły z wydzielonym chlewikiem, drugie to komora służąca jako spichlerz, z dużym sąsiekiem na zboże. .

[il. 38] Translokacja chałupy z Niecwi do Sądeckiego Parku Etnograficznego, krycie dachu, fot. Joanna Gajda 1977 r., Archiwum MNS F 3194, MNS F 3195

[il. 39 a,b] Wnętrze chałupy kurnej z Niecwi, Sądecki Park Etnograficzny, fot. Piotr Droździk 2020, Archiwum MNS

[il. 40] Półka na naczynia w izbie chałupy z Niecwi, Sądecki Park Etnograficzny, fot. Piotr Droździk 2020, Archiwum MNS

3. Zamożna zagroda z Mszalnicy, wielobudynkowa, składa się z:
- **chałupy z Mszalnicy, z 1834 r.**, zbudowanej z potężnych belek jodłowych i modrzewiowych i przykrytej stromym, czterospadowym dachem. Zrąb niebielony. Pod chałupą obszerna kamienna piwnica z wejściem z zewnątrz. Dom składa się z przelotowej sieni, kuchni i alkierza po prawej stronie oraz zimnej izby i komory po lewej. W sieni schody prowadzące na obszerny strych. W 1910 r. dymny piec przerobiono, dodając kapę nad kuchnią i murując komin. Wnętrze na pocz. XX w., urządzone skromnie i zgodnie z miejscową tradycją.
- w skład zagrody wchodzi **dwupomieszczeniowa stajnia z otwartą wozownią**, pochodząca z tego samego gospodarstwa, przeznaczona oraz **stodoła z Wojnarowej, dwuzapolowa**, z przejezdnym boiskiem i szopą od szczytu.

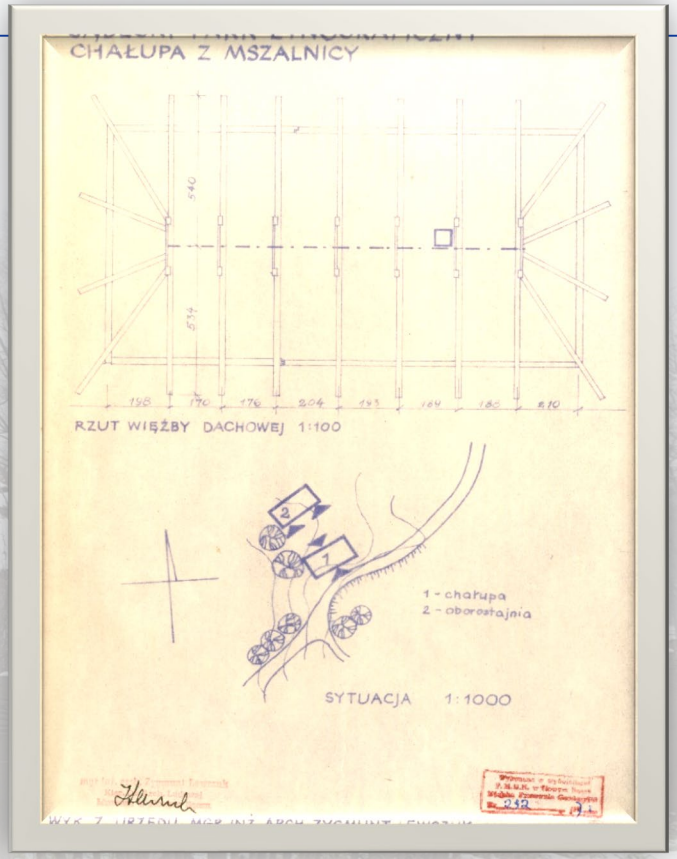

[il. 41] Chałupa z Mszalnicy w Sądeckim Parku Etnograficznym, skrócona dokumentacja architektoniczna – rzut więźby dachowej oraz sytuacja 1:1000, wyk. Zygmunt Lewczuk 1970 r., Archiwum Działu Architektury Ludowej MNS

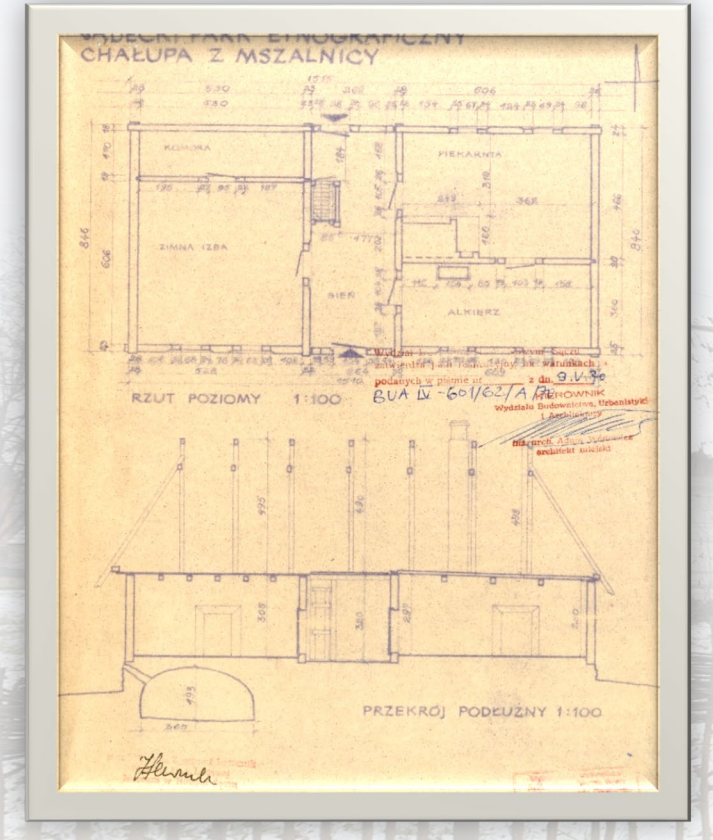

[il. 42] Chałupa z Mszalnicy w Sądeckim Parku Etnograficznym, skrócona dokumentacja architektoniczna – rzut poziomy oraz przekrój podłużny 1:100, wyk. Zygmunt Lewczuk 1970 r., Archiwum Działu Architektury Ludowej MNS

[il. 43 a,b] Chałupa z Mszalnicy w Sądeckim Parku Etnograficznym, skrócona dokumentacja architektoniczna – elewacje, wyk. Zygmunt Lewczuk 1970 r., Archiwum Działu Architektury Ludowej MNS

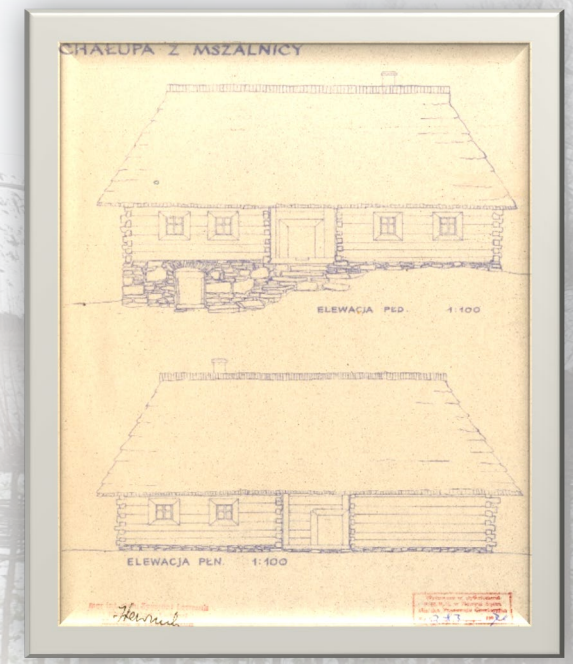

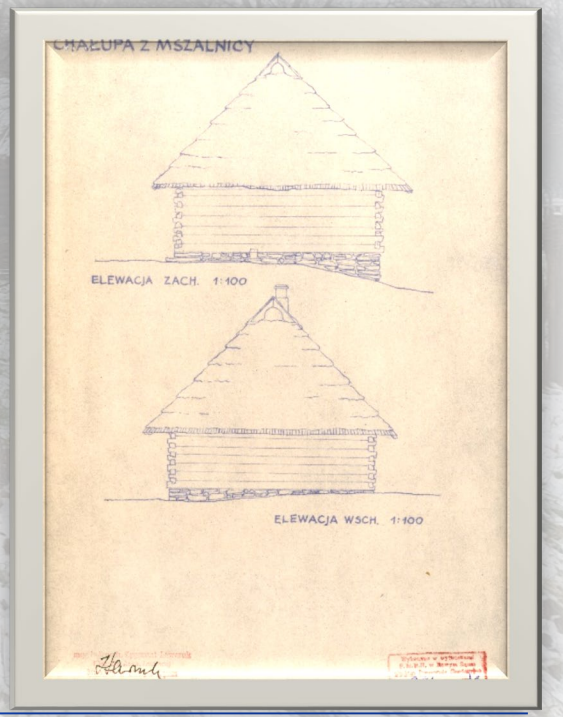

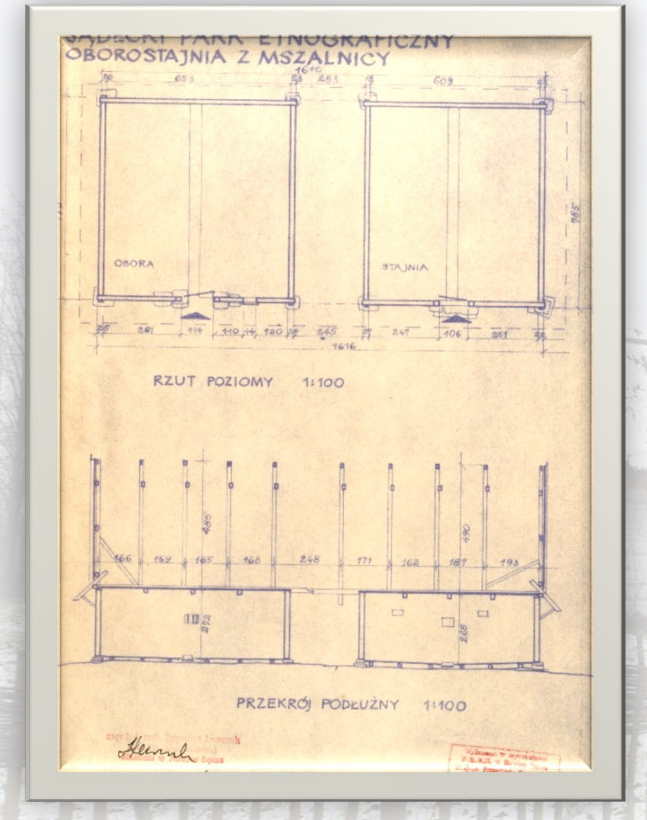

[il. 44] Oborostajnia z Mszalnicy w Sądeckim Parku Etnograficznym, skrócona dokumentacja architektoniczna – rzut poziomy oraz przekrój podłużny, wyk. Zygmunt Lewczuk 1970 r., Archiwum Działu Architektury Ludowej MNS]

[il. 45 a,b] Oborostajnia z Mszalnicy w Sądeckim Parku Etnograficznym, skrócona dokumentacja architektoniczna – elewacje, wyk. Zygmunt Lewczuk 1970 r., Archiwum Działu Architektury Ludowej MNS

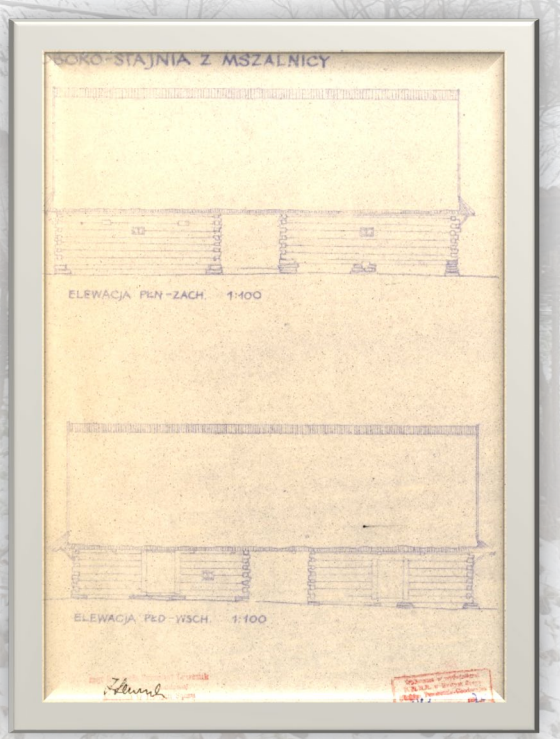

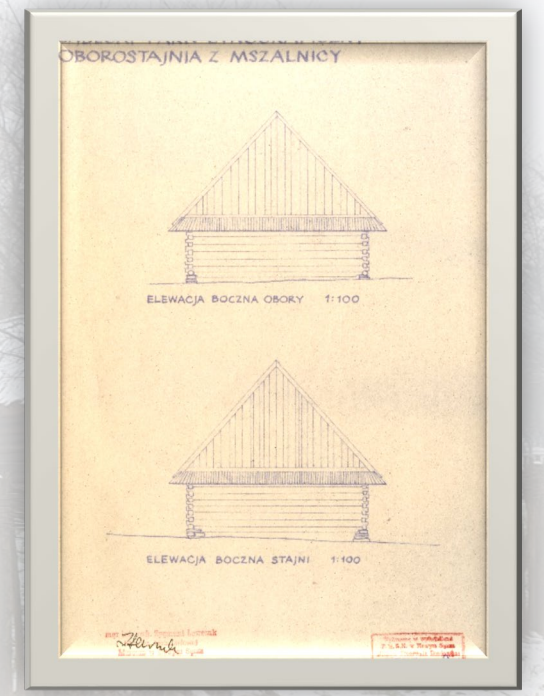

[il. 46] Chałupa z Mszalnicy translokowana do Sądeckiego Parku Etnograficznego, fot. Piotr Droździk 2008 r., Archiwum MNS

[il. 47 a,b] Wnętrze chałupy z Mszalnicy, Sądecki Park Etnograficzny, fot. Piotr Droździk 2020 r., Archiwum MNS

Fundusze Europejskie Infrastruktura i Środowisko | Rzeczpospolita Polska | SKANSEN NOWA | Unia Europejska Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

ZAGRODY GÓRALI SĄDECKICH

(z subregionu łącko-kamienickiego)

MUZEUM OKRĘGOWE w Nowym Sączu
INSTYTUCJA KULTURY WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

MAŁOPOLSKA

We wsiach Górali łacko-kamienickich podstawowym budulcem było drewno świerkowe i jodłowe. Częściej niż w pozostałych regionach Sądecczyzny sięgano tutaj po **kamień**, używając go nie tylko na **podmurówki** i **piwnice**, ale także do budowy **ścian spichlerzy i stajni**. **Przeważały zagrody wielobudynkowe** składające się z chałupy, stajni, stodoły z boiskiem, często też wolno stojącego spichlerza, owczarni i chlewów. W niższych częściach wsi zabudowa zagród była zwarta. Budynki stawiano najczęściej **w czworobok z domem od drogi** albo lokowano **w kształcie litery „L”**. Zagrody na przysiółkach miały częściej **układ nieregularny**, co było związane z koniecznością dostosowaniem posadowienia budynków do ukształtowania terenu. Ściany budynków wznoszono **w konstrukcji zrębowe**j, z węgłowaniem na rybi ogon, a w starszych budynkach gospodarczych - również na obłap. **Dachy o konstrukcji krokwiowej**, dość strome, niegdyś **czterospadowe**, w II połowie XIX w. częściej **dwuspadowe**, kryto słomą lub słomą i gontem. Zręby najczęściej nie były bielone, niekiedy dookoła okiem malowano szerokie obwódki wapnem. Biedniackie chałupy składały się z jednej izby i stajni rozmieszczonych zwykle po obu stronach sieni. **Przeważały domy z centralną sienią**, niekiedy przelotową, po bokach której znajdowały się izdebka oraz kuchnia (piekarnia). W góralskich wsiach w dymnych kuchniach często przez cały rok trzymano krowy i cielęta. W zamożnych gospodarstwach po jednej stronie sieni wydzielano kuchnię z izdebką, po drugiej – dużą izbę mieszkalną z alkierzem. Czasem od szczytu budynku dostawiano komorę z wejściem z podwórza.

Zabudowa sektora góralskiego w Sądeckim Parku Etnograficznym:

1. Zamożna, wielobudynkowa zagroda z Zagorzyna, przeł. XIX i XX w., składająca się z 6 obiektów, są to:- chałupa z 1884 r., przebudowana w 1922 przez właściciela Wincentego Myjaka, wójta Zagorzyna, działacza politycznego. Wówczas dostawiono ganek z ozdobnym wystrojem, zmieniono konstrukcję i pokrycie dachu – z czterospadowego krytego słomą na dwuspadowy, kryty dachówką, dodano balkon i ozdobny szczyt. **Układ wnętrza dwutraktowy**, z przelotową, centralnie umieszczoną sienią, po lewej – kuchnia i izdebka, służąca jako pokoik dziewcząt, z prawej strony reprezentacyjna duża izba oraz alkierz, będący gabinetem wójta. Od szczytu komora z wejściem od podwórza. Wystrój (lata 20. XX w.), nietypowy dla wiejskich wnętrz, zawiera liczne elementy o charakterze mieszczańskim.

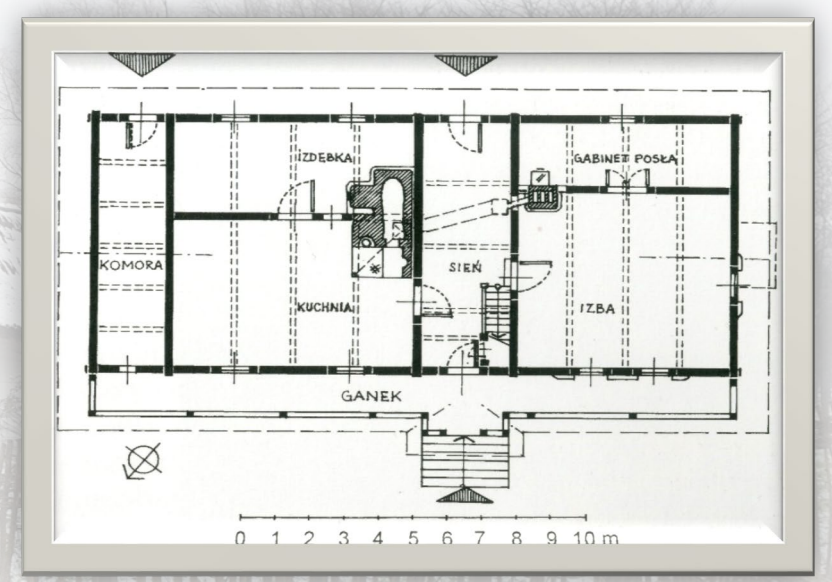

[il. 48] Chałupa posła z Zagorzyna – rzut przyziemia, rys. Wojciech Śliwiński, [za:] M. Kroh, Sądecki Park Etnograficzny, przewodnik, Nowy Sącz 2009, s. 55.

Fundusze Europejskie Infrastruktura i Środowisko
Rzeczpospolita Polska
SKANSENOVA
Unia Europejska Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

[il. 50] Translokacja chałupy Wincentego Myjaka do Sądeckiego Parku Etnograficznego, fot. Maria Teresa Maszczak 1979 r., Archiwum MNS F 3465

[il. 49] Translokacja chałupy Wincentego Myjaka do Sądeckiego Parku Etnograficznego, fot. Maria Teresa Maszczak 1978 r., Archiwum MNS F 3462

[il. 51 a,b] Translokacja chałupy Wincentego Myjaka do Sądeckiego Parku Etnograficznego, fot. Maria Teresa Maszczak 1979 r., Archiwum MNS F 3464, 3467

[il. 53] Alkierz w chałupie z Zagorzyna służący jako gabinet posła Wincentego Myjaka, Sądecki Park Etnograficzny, fot. Piotr Droździk 2020 r., Archiwum MNS

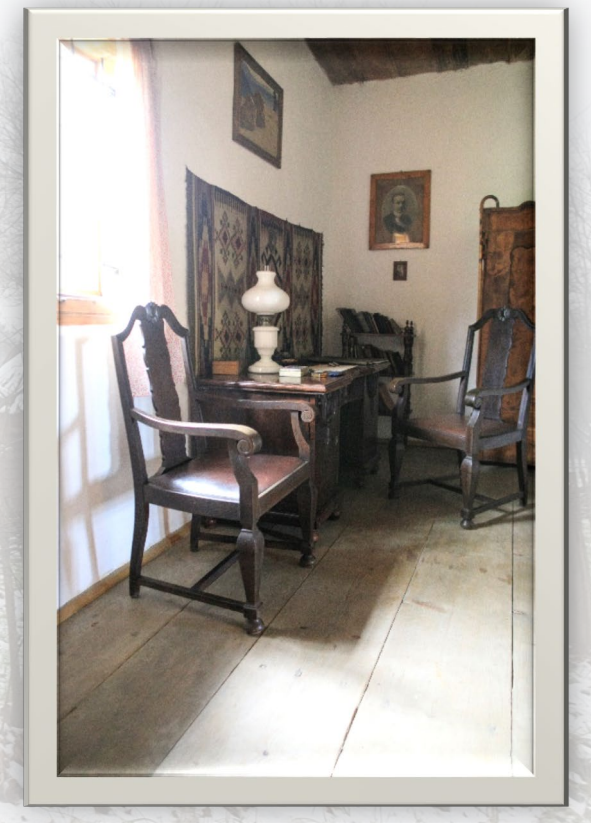

[il. 52 a,b] Kuchnia w chałupie posła Wincentego Myjaka, Sądecki Park Etnograficzny, fot. Piotr Droździk 2020 r., Archiwum MNS

- **dwuzapolowa stodoła z Kamienicy**, z dobudowaną szopką na żarna połączone z kieratem konnym umieszonym pod otwartą, ośmioboczną szopą kieratową z Maszkowic, krytą dachówką.

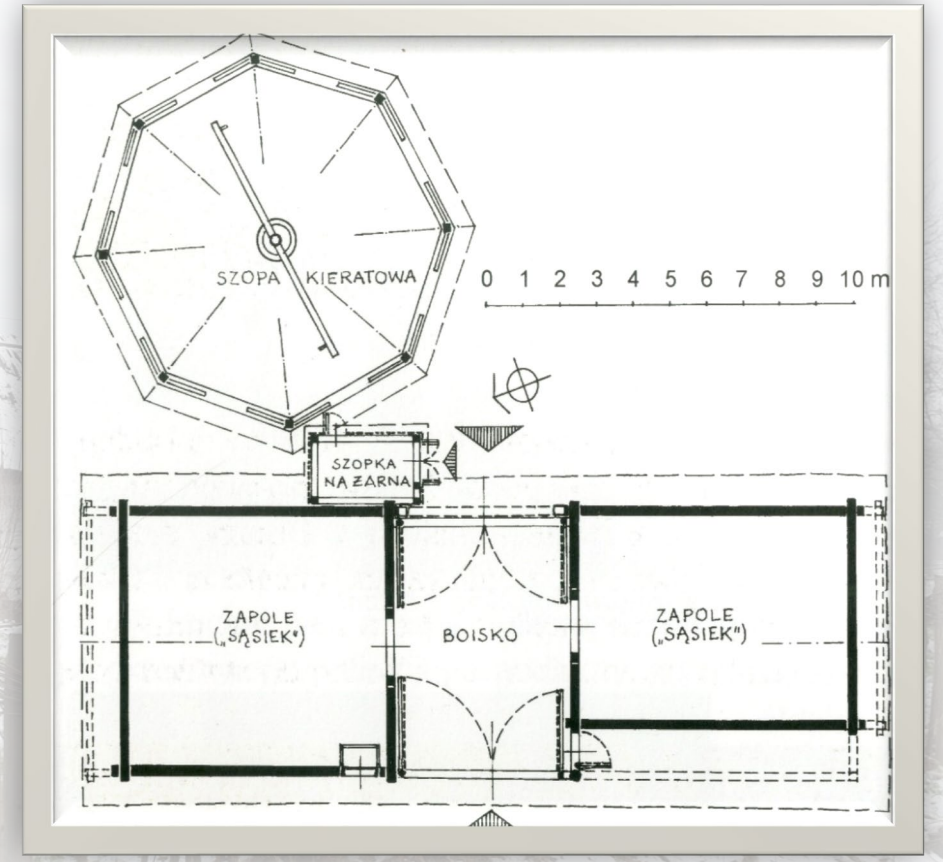

[il. 54] Fragment zagrody z Zagorzyna – stodoła z Kamienicy i szopa kieratowa z Maszkowic, rzut przyziemia, rys. Wojciech Śliwiński, [za:] M. Kroh, Sądecki Park Etnograficzny, przewodnik, Nowy Sącz 2009, s. 58

- **stajnia z Kamienicy z przejazdowym boiskiem o funkcji wozowni**, po lewej stronie pomieszczenie dla krów i byków, po prawej dla owiec i jałowizny
- **dwa spichlerze: z Kiczni i z Zagorzyna**, piętrowe, pierwszy z parterem murowanym z kamienia, drugi w całości drewniany, z kamienną piwniczką,
- **suszarnia na owoce** (rekonstrukcja), **studnia** (rekonstrukcja).

[il. 55] Spichlerz z Zagorzyna translowany do Sądeckiego Parku Etnograficznego, fot. Alojzy Cabała 1973 r., Archiwum MNS F 1295

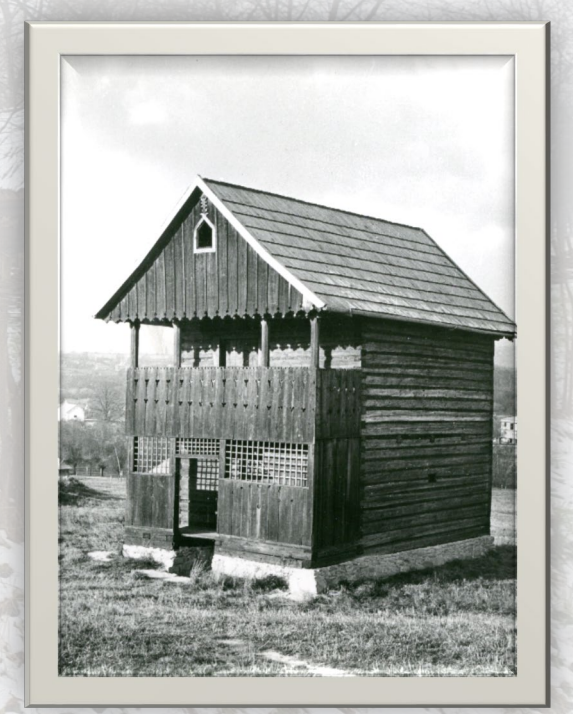

[il. 56] Spichlerz z Zagorzyna translowany do Sądeckiego Parku Etnograficznego, fot. Jan Świderski 1971 r., Archiwum MNS F 939

2. **Średniozamożna, wielobudynkowa zagroda z Obidzy k. Jazowska**, **wielobudynkowa**, typowa dla hodowlano-rolniczego gospodarstwa przysiółkowego. W jej skład wchodzą: **chałupa i stodoła z Obidzy, spichlerz z Kiczni (z 1791 r.), owczarnia z Zagorzyna**, w planach jest budowa stajni dla koni i wołów, murowanej z kamienia.

- **chałupa z Obidzy, z 1890** r., z czterema pomieszczeniami w układzie amfiladowym: centralna, przelotowa sień z dwuskrzydłowymi wrotami, po prawej kuchnia z obszernym, dymnym piecem, za nią wydzielona stajnia dla krów. Po lewej izba mieszkalna z piecem kuchenno-grzewczym, z którego dym był odprowadzany do sieni. Pod chałupą piwniczka dostępna także z sieni. Obszerny strych służący jako pomieszczenie magazynowe.

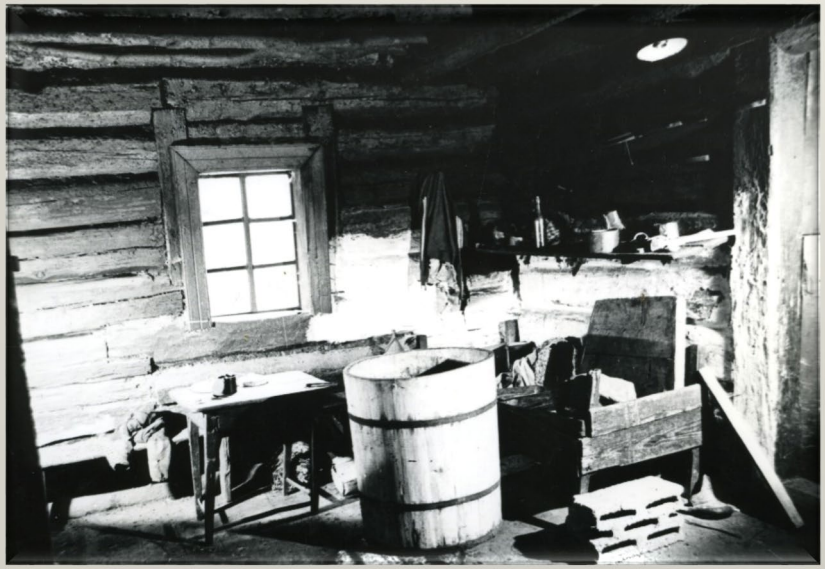

[il. 57a] Wnętrze chałupy Babików, Obidza k. Jazowska, fot. A. Dąbrowski 1977 r., Archiwum MNS F 3179

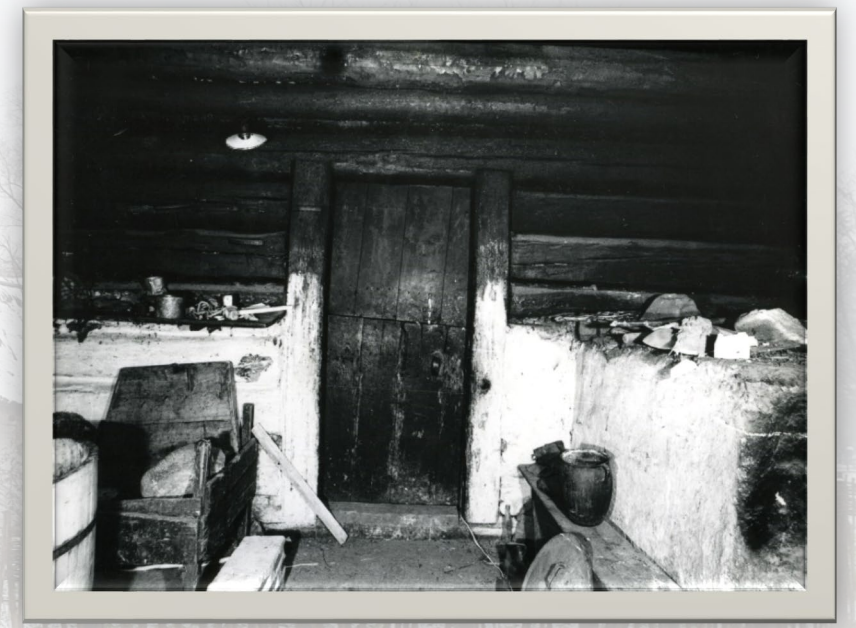

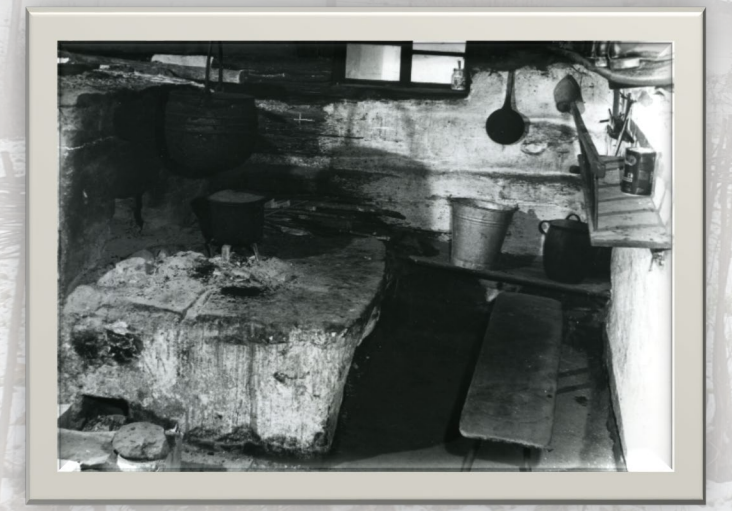

[il. 57 b,c,d] Wnętrze chałupy Babików, Obidza k. Jazowska, fot. A. Dąbrowski 1977 r., Archiwum MNS F 3180, 3183, 3186

[il. 58] Piekarnia w chałupie z Obidzy translokowanej do Sądeckiego Parku Etnograficznego, fot. Piotr Droździk 2020 r., Archiwum MNS

[il. 59] Zagroda z Obidzy, Sądecki Park Etnograficzny, fot. Piotr Droździk 2015 r., Archiwum MNS

3. Zagroda biedniacka z Kamienicy, z 1869 r., jednobudynkowa, bardzo mało. W rzucie poziomym tworzy **kształt litery „L”.** Jedno ramię zajmuje część mieszkalno-inwentarska z izbą, kuchnią, sienią oraz stajnią z chlewikiem. W drugim mieści się część gospodarcza – boisko z pięterkiem oraz spichlerzyk. W części mieszkalno-inwentarskiej szpary między belkami zrębu utykane mchem i wylepiane gliną, zrąb izby bielony. W izbie piec grzewczy, z którego dym jest odprowadzany do kurnej kuchni otworem powyżej nalepy, a z kuchni wydostaje się otworem w ścianie do znajdującego się w sieni prymitywnego komina z desek. Przed domem, w niewielkim ogródku skrzynkowa kapliczka na słupie, charakterystyczna dla wsi doliny Kamienicy gorczańskiej. We wnętrzu urządzono mieszkanie wiejskiego tkacza.).

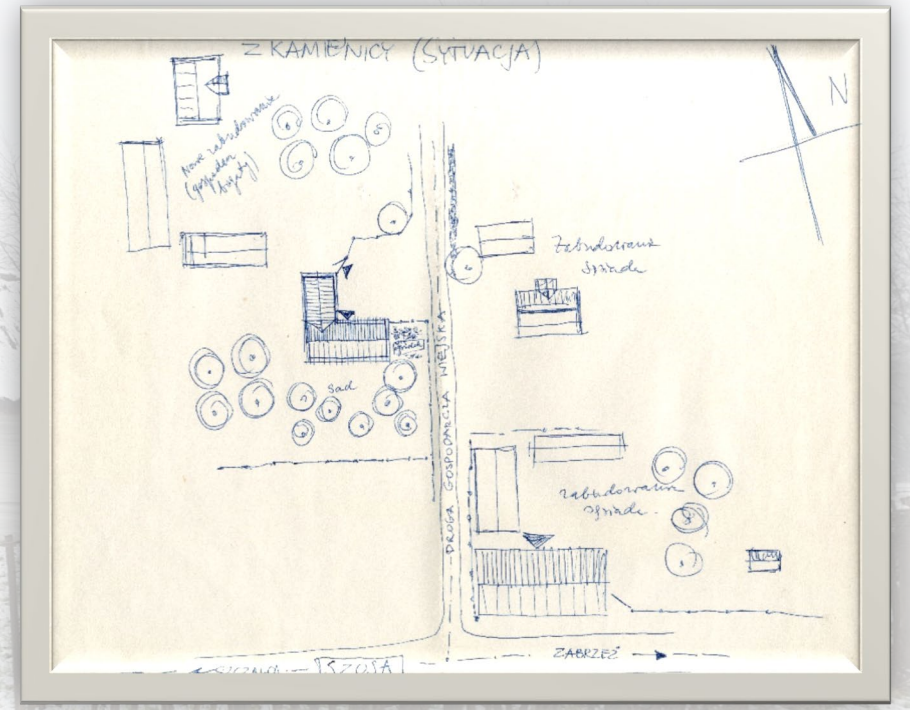

[il. 60] Usytuowanie zagrody z Kamienicy w terenie, rys. 1973 r., Archiwum Działu Architektury Ludowej MNS

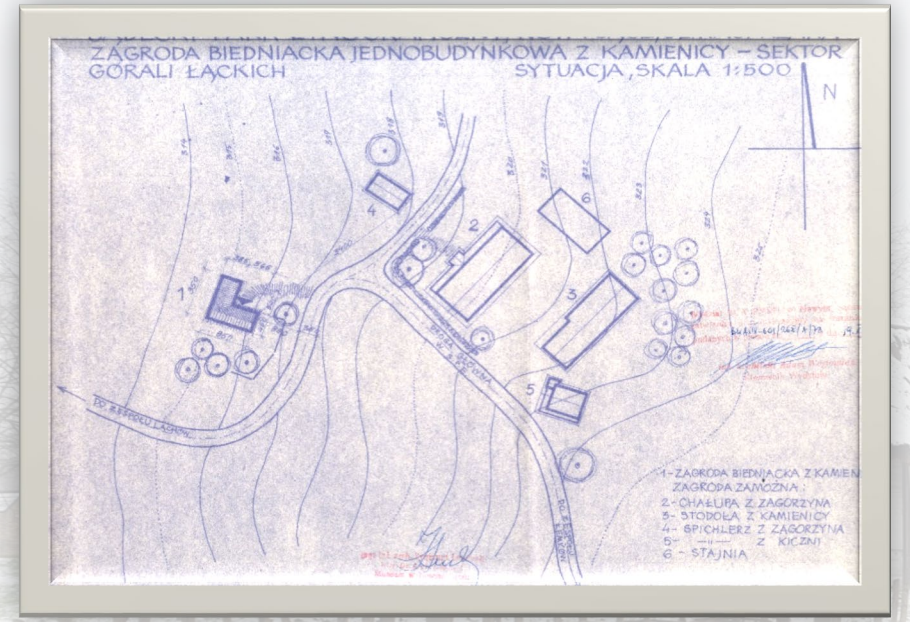

[il. 62] Zagroda z Kamienicy translokowana do Sądeckiego Parku Etnograficznego, fot. Piotr Droździk 2019 r., Archiwum MNS

[il. 61] Sektor góralski w Sądeckim Parku Etnograficznym (zagrody z Kamienicy i z Zagorzyna), skrócona dokumentacja architektoniczna, sytuacja, skala 1:500, rys. Zygmunt Lewczuk 1973 r., Archiwum Działu Architektury Ludowej MNS

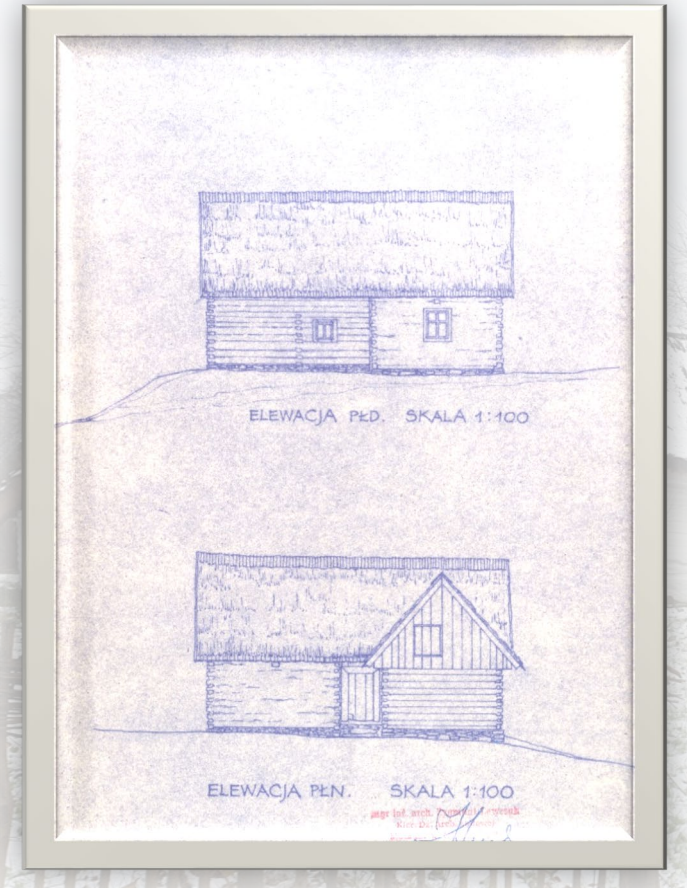

[il. 63 a,b] Zagroda z Kamienicy, skrócona dokumentacja architektoniczna, elewacje, rys. Zygmunt Lewczuk 1973 r., Archiwum Działu Architektury Ludowej MNS]

[il. 64] Zrąb chałupy z Kamienicy, Sądecki Park Etnograficzny, fot. Piotr Droździk 2020 r., Archiwum MNS

[il. 65] Warsztat tkacki w izbie chałupy z Kamienicy translokowanej do Sądeckiego Parku Etnograficznego, fot. Piotr Droździk 2020 r., Archiwum MNS

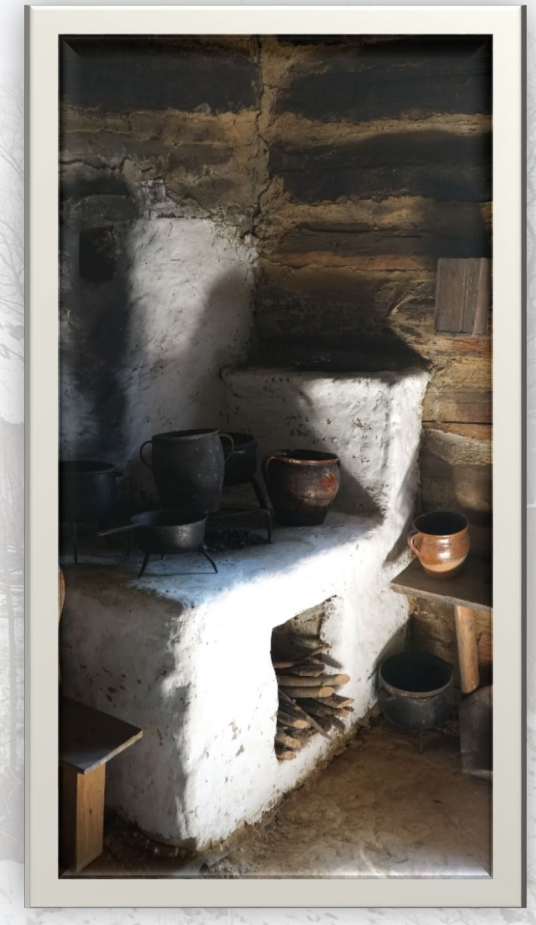

[il. 66] Kuchnia w chałupie z Kamienicy, Sądecki Park Etnograficzny, fot. Piotr Droździk 2020 r., Archiwum MNS